

Petar Radmilov Pozdančić (?), Glava arkandela Gabrijela, Zadar, crkva Sv. Ivana (foto P. Vežić)
Petar Radmilov Pozdančić (?), Head of Archangel Gabriel, Zadar, Church of Saint John (photo P. Vežić)

Emil Hilje

Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet u Zadru

Glava arkandela Gabrijela iz crkve Sv. Ivana u Zadru – prijedlog za Petra Radmilova Pozdančića

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predano 15. 10. 1997.

Sažetak

Kamena glava arkandela Gabrijela, pronađena prilikom iskopavanja ispred stare crkve Sv. Ivana u Zadru vrlo je skroman, a uz to oštećen fragment nekadašnje skupine Navještenja, no po svojim likovnim kvalitetama jedan je od najvrednijih gotičkih skulptorskih radova u kamenu na području Dalmacije. Sličnosti s likom Bogorodice iz Navještenja, pronađene 1891. godine prilikom radova na zvoniku zadarske katedrale (danas na Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru) nedvosmisleno otkrivaju da su obje skulpture rad istog umjetnika, no unatoč istovjetnim dimenzijama, različite vrste kamena upućuju na to da izvorno nisu pripadale istoj grupi. Stoga je moguće pretpostaviti postojanje najmanje dviju grupa Navještenja istog majstora u Zadru, što upućuje na vjerojatnost da nije riječ o importu, već o djelima umjetnika koji je barem neko vrijeme živio i djelovao u Zadru. Među skulptorima koji su početkom 15. stoljeća djelovali u Zadru, kao najvjerojatiji autor skulptura Gabrijela i Bogorodice ističe se Šibenčanin Petar Radmilov Pozdančić, koji se 1405. godine obvezao izraditi brojne kipove za kapelu Sv. Šime, među inim i kompoziciju Navještenja s kipovima Gabrijela i Marije visokim po tri stope, to jest upravo onoliko koliko su visoke i sačuvane skulpture. Stanovita podudarnost s Pozdančićevim skulpturama na trogirskoj katedrali podupire tezu o Petru Radmilovu Pozdančiću kao autoru zadarskih kompozicija Navještenja, otkrivajući ga kao prvog u nizu kvalitetnih dalmatinskih skulptora iz 15. stoljeća.

Godine 1990, prilikom iskopavanja ispred stare crkve Sv. Ivana na Relji u Zadru, pronađen je fragment kamene skulpture – djelomice oštećena glava ljudskog lika u smanjenoj veličini izrađena od vapnenca. Iako je odmah uočeno da je posrijedi gotička skulptura izuzetne kvalitete, nije joj posvećena znatnija pozornost, već je s ostalim, brojnim fragmentima kamene plastike s istog lokaliteta čekala da budu završena istraživanja i obnova crkve, pa da cijeli kompleks nalaza bude cjelovito obrađen.

Zahvaljujući susretljivosti kolege P. Vežića koji me je upozorio na postojanje rečenog fragmenta, nedavno sam bio u prilici pomnije ga proučiti. Prenda je sačuvani fragment skroman ostatak nekadašnje skulpture, njegova likovna kvaliteta zavrijeđuje punu pažnju.

Sačuvana je glava s vratom, ukupnih dimenzija 22 x 13,5 x 14 cm (visina same glave 14,5 cm), oštećena u predjelu nosa i usta, te straga s lijeve strane gore. Lagano je nagnuta na lijevu stranu (za promatrača desnu). Faktura lica vrlo je fino klesana, oči imaju naglašene kapke, a rupice u nosu i ustima izrađene su uz pomoć svrdla. Najbogatije je obrađena dugačka kovrčava kosa, svrdlima različitih profila (četiri veličine) i profinjenom obradom dljetom, pri čemu su definirani ne samo pramenovi nego i linije vlasi. Sa stražnje je strane posve površno obrađena, pa je očito da se oslanjala na pozadinu. Vrsta frizure i sretno blaženi izraz lica nedvosmisleno otkrivaju lik arkandela Gabrijela iz kompozicije Navještenja.

Ako u sačuvanom fondu gotičke skulpture u Zadru potražimo srodna djela, jedina skulptura koja kvalitetom i finoćom izvedbe odgovara glavi arkandela Gabrijela iz crkve Sv. Ivana jest mramorni kip Bogorodice iz grupe Navještenja, pronađene 1891. godine pri radovima na zvoniku Katedrale [danas na Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru (SICU)].¹ Kada se te dvije skulpture detaljno usporede, uočljive su izrazite sličnosti.

Dimenzije glava spomenute Bogorodice i Gabrijela iz crkve Sv. Ivana gotovo su identične; doduše Bogorodičina je glava oko 0,5 cm viša, no to je otprilike visina maforiona prebačenog preko njezine glave. Budući da je Bogorodičin lik ukupno visok 92 cm (što odgovara visini od tri zadarske stope),² može se pretpostaviti da je jednako visok bio i kip Gabrijela. Istovjetnost skulptorske obrade pokazuju ponešto naglašeni očni kapci, s tim da, u skladu s ikonografskim načelima, Gabrijel gleda malo prema gore, a Bogorodica malo prema dolje. Na jednak su način riješene obrve i čela, te pomalo prenaplašeno veliki vratovi. Nosnice su na obje glave na isti način bušene svrdlom, no usne Bogorodice nisu rađene uz pomoć svrdla kao što su bile Gabrijelove, pa se može zaključiti da su arkandelova usta (koja nisu sačuvana) bila lagano otvorena, što odgovara uobičajenoj ikonografiji. Brade, makar je Gabrijelova oštećena, i cjelokupna forma lica gotovo su identični. Bogorodičina kosa koja proviruje ispod maforiona nije kovrčava kao Gabrijelova, već valovita, pa nije rađena uz pomoć svrdla već samo dljetom, no gotovo jednako finom obradom. Naime, nešto precizniju i finiju obradu Gabrijelove glave zasigurno je omogućio kamen podatnije vrste. Objе su glave nagnute na istu stranu (lijevu), što je u arkandela pokret prema liku Bogorodice koji je stajao desno od njega, a u Marije vjerojatno, zajedno s gestom desne ruke (koja nije sačuvana), znak

Petar Radmilov Pozdančić (?), Glava arkandela Gabrijela, Zadar, crkva Sv. Ivana (foto P. Vežić)

Petar Radmilov Pozdančić (?), Head of Archangel Gabriel, Zadar, Church of Saint John (photo P. Vežić)

nevjerice i skromnog otklanjanja ukazane časti. Unatoč tomu što tijelo Gabrijela nije sačuvano, položaj glave upućuje na to da je i ono, poput Bogorodičina, bilo postavljeno u karakterističnom gotičkom položaju »S« linije osi.

Sve navedene podudarnosti jasno otkrivaju da su oba djela rad istog majstora. No, budući da su rađena od različite vrste kamena (mramora i vapnenca), jasno je da ne pripadaju istoj skulptorskoj grupi. Dakle, može se pretpostaviti da su u Zadru postojale najmanje dvije grupe Navještenja istog anonimnog majstora. Dosad je, naime, skulptura Bogorodice iz SICU-a, usamljena u svojoj kvaliteti i skulptorskom iskazu, uglavnom smatrana importom (najvjerojatnije iz Venecije),³ pa samim tim i donekle izdvojenom iz likovnog ambijenta zadarske gotičke skulpture. No otkriće o postojanju najmanje dviju grupa Navještenja od istog majstora u Zadru upućuje

na vjerojatnost da nije riječ o importu, već o umjetniku koji je barem neko vrijeme živio i djelovao u Zadru.

Važno je to stoga što u ukupnom kompleksu gotičke skulpture u Dalmaciji, u vremenskom rasponu od maestralnog Radovanova djela do pojave Jurja Dalmatinca, nema izrazitije umjetničke ličnosti. Naime, i Nikola Dente i Pavao iz Sulmone i Bonino iz Milana, makar značajni za našu kulturu, u biti su drugorazredni majstori skromnih dometa, dok se anonimni autor Gabrijela iz crkve Sv. Ivana i Bogorodice iz SICU-a, svojom kvalitetom i umjetničkim dosezima ravnopravno uklapa u tokove europske umjetnosti.

Dakako, radi mogućeg prepoznavanja anonimnog majstora, potrebno je navedene skulpture pokušati datirati preciznije od širokog okvira razdoblja gotike. Skulpturu Bogorodice

Petar Radmilov Pozdančić (?), Bogorodica sa *Stalne izložbe crkvene umjetnosti* u Zadru i glava arkandela Gabrijela iz crkve Sv. Ivana, detalj (foto P. Vežić)

Petar Radmilov Pozdančić (?), *Madonna from the Collection of Religious Art in Zadar and the head of Archangel Gabriel from the Church of Saint John*, detail (photo P. Vežić)

Petar Radmilov Pozdančić (?), Bogorodica sa *Stalne izložbe crkvene umjetnosti* u Zadru i glava arkandela Gabrijela iz crkve Sv. Ivana (foto P. Vežić)

Petar Radmilov Pozdančić (?), *Madonna from the Collection of Religious Art in Zadar and the head of Archangel Gabriel from the Church of Saint John* (photo P. Vežić)

Petar Radmilov Pozdančić, Odljev za kišu, Trogir, katedrala (foto Ž. Bačić)

Petar Radmilov Pozdančić, *Drain pipe, Trogir, Cathedral* (photo Ž. Bačić)

Petar Radmilov Pozdančić, Odljev za kišu, Trogir, katedrala (foto Ž. Bačić)

Petar Radmilov Pozdančić, *Drain pipe, Trogir, Cathedral* (photo Ž. Bačić)

datirao je I. Petricioli na prijelaz 14. u 15. stoljeće,⁴ a I. Matejčić u drugu polovinu 15. stoljeća,⁵ što ukazuje na određena lutanja u dataciji, zasigurno izazvana nemogućnošću da se navedeno djelo jasno uklopi u kontekst postojeće skulptorske baštine gotičkog doba u Dalmaciji. Ipak, tipični gotički elementi kao što su vrlo naglašena »S« linija Bogorodice, te minucioznost u obradi detalja vrlo uočljiva na glavi arkanđela Gabrijela, u kombinaciji s profinjenošću izrade i izraza koji asociraju na duh »internacionalne gotike«, upućuju na to da bi skulpture trebalo datirati u prvu polovinu 15. stoljeća, ili možda, nešto preciznije, u prvu četvrtinu 15. stoljeća.

U to je doba u Zadru djelovalo pedesetak majstora koje dokumenti nazivaju lapicida (termin koji podjednako označava kamenara, klesara i skulptora koji oblikuje kamen). No tek za nekolicinu njih sačuvani su podaci da su izrađivali skulpture ili skulptorsku arhitektonsku dekoraciju. Juraj Markov iz Ljube, koji se spominje u dokumentima od 1401. do 1421. godine, obvezao se 1405. godine izraditi za kapelu Sv. Šime neke klesarske radove (no bez skulptura!).⁶ Jacomello Bertucijev iz Venecije, koji se spominje u Zadru između 1412. i 1435. godine, izradio je 1434. godine ukrašene prozore za zadarskog nadbiskupa.⁷

Napokon, možda najozbiljniji kandidat za našeg anonimnog majstora je Petar Radmilov Pozdančić iz Šibenika, koji se 1. prosinca 1405. godine obvezao izraditi brojne kipove za kapelu Sv. Šime, među inim i »*ymaginem Annunciationis Uirginis Gloriose et Angeli salutanti*«, visine kipova tri stope (!).⁸ Osim navedenoga, Pozdančić se u Zadru spominje još u

dva dokumenta: 17. siječnja 1406. godine kao zastupnik šibenskog plemića Stjepana pok. Milatka Radoslava,⁹ te 17. kolovoza iste godine, kada zlatar Jakov, kao njegov zastupnik, preuzima od zastupnika kapele Sv. Šime 100 libara, koje se obvezuje vratiti ako Petar ne dođe u Zadar do ugovorenog roka.¹⁰ Iz tako oskudnih vijesti teško je zaključiti da li je Petar uopće ispunio svoju obvezu za izradu kipova u kapeli Sv. Šime, no u mogućoj identifikaciji njegova autorstva skulptura Bogorodice i Gabrijela pomažu nam podaci o njegovu radu u Trogiru. Naime, 1417. godine klesao je Petar figuralno obrađene odljeve za kišu (*gargouilles*) na trogirskoj katedrali,¹¹ koji su i danas na svome mjestu, te je moguće barem one koji su realizirani kao ljudske glave usporediti sa zadarskim radovima.

Dvije skulpture ljudskih glava na trogirskoj katedrali, premda znatno rustičniji radovi od zadarske *Bogorodice* i *arkanđela Gabrijela*, očituju vrlo sličan pristup u rješavanju pojedinih elemenata: naglašeni očni kapci, istaknut luk pravilnih obrva koje se spajaju u uskom korijenu nosa, nosnice bušene svrdlom, pa čak i razmjerno brižljiva obrada frizura. Dakako, bitno drukčija namjena uvjetovala je to da su zadarske skulpture naglašeno finije i preciznije rađene, no navedene podudarnosti ipak ukazuju na istovjetan tretman ljudske glave, te podupiru tezu o Petru Pozdančiću kao autoru zadarskih kompozicija *Navještenja*.

Na taj se način Petar Radmilov Pozdančić otkriva kao vrlo značajna ličnost hrvatske gotičke skulpture, prvi u nizu kvalitetnih dalmatinskih skulptora iz 15. stoljeća.¹²

Bilješke

1

Vidi **C. Ceccheli**, *Zara (Catalogo delle cose d'arte e antichità d'Italia)*, Roma, 1932, p. 196; **I. Petricioli**, *Stalna izložba crkvene umjetnosti Zadar*, Zadar, 1980, str. 83.

2

Usporedi **M. Zaninović**, *Zadarske i šibenske mjere za dužinu kroz stoljeća*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 34, Zadar, 1992, str. 118.

3

I. Matejčić u *Tisuću godina hrvatske skulpture* (katalog izložbe), Zagreb, 1991, str. 57.

4

N. Klaić – I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976, str. 520; *Sjaj zadarskih riznica* (katalog izložbe), Zagreb, 1990, str. 323.

5

Tisuću godina hrvatske skulpture, str. 57.

6

C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split, 1959, str. 45–46, 156.

7

T. Raukar – I. Petricioli – F. Švelec – Š. Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987, str. 143–144.

8

Povijesni arhiv u Zadru (dalje PAZd), *Zadarski bilježnici* (dalje ZB), Articutus de Rivignano, B IV, F IV, fol. 130^v; **C. Fisković**, n. dj, str. 46, 156–157.

9

PAZd, ZB, Articutus de Rivignano, B IV, F IV, fol. 139. Budući da je punomoć načinjena u Šibeniku 20. siječnja, očito je da je majstor tijekom prosinca i siječnja putovao iz Zadra u Šibenik, pa ponovno natrag u Zadar, zacijelo u vezi s radovima za kapelu Sv. Šime.

10

PAZd, ZB, Iohannes de Trottis, B un, F I/2b, fol 30^v.

11

C. Fisković, n. dj, str. 46; Isti, *Bilješka o Radovanu i njegovim učenicima*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 8, Split, 1954, str. 14.

12

Petar je tridesetih godina 15. stoljeća živio i radio u Veneciji, zajedno sa svojim učenikom Ratkom Miličevićem (**C. Fisković**, *Zadarski sredovječni majstori*, str. 46). Možda bi se, na osnovi zadarskih skulptura, moglo pokušati pronaći i u Veneciji tragove njegove djelatnosti.

Summary**Emil Hilje****The Head of Archangel Gabriel from the Church of Saint John in Zadar – Proposal for Petar Radmilov Pozdančić**

The stone head of the archangel Gabriel found while digging in front of the old church of Saint John in Zadar is a small and in addition damaged fragment of the former group of *The Annunciation*. However, its artistic quality makes it one of the most valuable Gothic sculptural works of stone on Dalmatian territory. Its resemblance to the figure of the Madonna of the Annunciation found in 1891 during works on the bell tower of Zadar cathedral (today on permanent exhibit of the Zadar Religios Art Collection) leaves no doubt that both were made by the same artist. However, in spite of matching dimensions, the fact that they are made of different stones lead to the conclusion that they did not originally belong to the same group. It is therefore possible to conceive that at least two groups of *The Annunciation* existed originally in Zadar which for this very reason are not to be considered imports but works of an artist who lived and worked in Zadar at least for a period of time. Among sculptors known to have worked in Zadar at the beginning of the fifteenth century, the name coming to mind most readily is Petar Radmilov Pozdančić from Šibenik who in 1405 pledged to make numerous sculptures for the Chapel of Saint Simon. Mentioned among these is a composition of *The Annunciation* with sculptures of Gabriel and Mary each three feet high – thus exactly the size of the surviving pieces. A measure of similarity with Pozdančić's sculptures on Trogir cathedral supports the thesis that Petar Radmilov Pozdančić also carved the two annunciations from Zadar and should thus be considered the first in a row of good Dalmatian sculptors of the fifteenth century.